

Projekty

Policejní pobytové přihlášky jako důležitý pramen pro poznání demografických a sociálních proměn Prahy v letech 1850–1918¹

Milan Vojáček

Druhá polovina 19. století a počátek století 20. jsou všeobecně brány jako klíčové období demografických změn. Dochází k dotváření občanské společnosti a k dosud nebývalé migraci obyvatelstva spojené s jeho emancipací, podmíněnou hospodářskými a ekonomickými transformacemi společnosti. Pro Čechy je v tomto směru klíčová otázka centra, jímž je Praha. Do Prahy přichází v této době velké množství osob hledajících zde obživu a uplatnění. Město získává zcela novou tvář.

Nepřekvapí proto, že této problematice byla a je věnována pozornost. Řada studií vychází především z dobových statistických publikací nebo z analýzy některého partikulárního fenoménu charakterizujícího tyto dramatické proměny. Poměrně využívaným pramenem výzkumu jsou matriky a různé soupisy obyvatel, přičemž pobytové přihlášky, byly z tohoto hlediska dosud opomíjeny. Příliv velkého množství obyvatel do Prahy vzbudil potřebu jeho přesnější evidence. Od 50. let 19. století začala fungovat policejní evidence lidí v Praze a okolních pražských obcích. Právě výjimečně celistvě dochované pobytové evidenční dotazníky umožňují analýzu tohoto komplikovaného fenoménu v relativně dlouhém časovém období více než půl století. Policejní přihlášky tvoří ojedinělý soubor, poskytující širokou možnost získání demografických údajů o migraci i sociálním složení obyvatelstva Prahy. Výzkum založený na analýze tohoto souboru dat může významně přispět k rozšíření poznání městské populace konce 19. a počátku 20. století.

Pražské pobytové přihlášky jsou uloženy v Národním archivu ve fondu Policejní ředitelství Praha jako součást spisů všeobecné registratury tohoto úřadu. Jedná se o autonomní celek čítající 739 evidenčních jednotek (kartonů), což představuje

¹ Tento článek vznikl za finanční podpory Grantové agentury ČR v rámci řešení grantového projektu reg. č. P410/10/0509 Analýza demografických proměn vznikajícího velkoměsta. Databáze obyvatel Prahy (1850–1918).

cca 700 000 přihláskových archů převážně z let 1850–1918. Jedná se o materiál sloučený z několika různých ohlašoven pobytu pražského policejního rajonu. Přihlášky byly následně centrálně ukládány v tzv. Meldeamtu a zde abecedně srovnány bez ohledu na původní teritoriální příslušnost a časovou následnost. Použitá abeceda nebyla ani důsledně česká ani německá. Územní působnost policejního ředitelství v Praze byla od r. 1853 vymezena takto: Nové Město, Staré Město, Malá Strana, Hradčany a Josefov, Břevnov, Strašnice, Karlín, Libeň, Vyšehrad, Podolí, Dvorce, Nusle, Pankrác, Vršovice, Michle, Smíchov, Košíře, Bubeneč, Podbaba, Šárka, Holešovice a Bubny. Roku 1874 přibýly Dejvice, roku 1884 Holešovice a Nová Libeň. Tento územní rozsah platil do roku 1918.

Pokud bychom měli charakterizovat jednotlivé konskripční archy, můžeme konstatovat, že se jedná o volné listy s předtištěnými rubrikami, do nichž byly zapisovány patřičné údaje o přihlašovaných osobách. K pobytu v Praze se přihlašovaly buď jednotlivé osoby, nebo celé rodiny. Na prvním místě figuruje přednost domácnosti, následovaný manželkou, dětmi a dalšími příbuznými, s nimiž rodina sdílela společný prostor. Vedle data přihlášení k pobytu, čísla domu a zaměstnání dotyčného se můžeme dozvědět také rok a místo narození, náboženské vyznání, u provdaných žen jejich dívčí příjmení. Součástí archu může být i záznam týkající se oddavek, úmrtí v rodině, domovského listu, odkazu na policejní spis, pokud byl o osobě vedený etc. Pokud se dotyčný stěhoval mimo Prahu, bývá poznamenáno do jaké obce. Při stěhování do jiné pražské čtvrti byl založen nový konskripční arch a jedna osoba pak má více archů, které spolu ne vždy naprosto korespondují.

Po období určitého hledání a nastavování parametrů, jež začalo v roce 2002, byl v roce 2006 v Národním archivu naplno rozběhnut projekt digitalizace těchto pobytových přihlášek, který dosud probíhá. Archy pobytových přihlášek jsou foceny digitálním fotoaparátem a indexovány třemi indexy určenými pro vyhledávání (příjmení, jméno, rok narození jednotlivých osob uvedených na přihlášce.) S ohledem na rozsah souboru archiválií a z něho plynoucí dlouhodobý charakter projektu jsou pobytové přihlášky veřejnosti postupně zpřístupňovány na webových stránkách Národního archivu.² Tento digitalizační projekt bude s největší pravděpodobností dokončen v roce 2011.³

V průběhu několikaleté práce s pobytovými přihláškami jsme si ověřili význam údajů uvedených na přihláškách. Možnost současného zachycení obrovského množství dat poskytovaných těmito archiváliemi v elektronické databázi by umožnila variabilní statistické vyhodnocení řady ukazatelů demografického a sociálního charakteru. Ocitáme se tak na půdě historické demografie, která jsa

² Viz <http://digi.nacr.cz/prihlasky/>

³ Více k vývoji projektu viz Vojáček, Milan: Projekt digitalizace pobytových přihlášek pražského policejního ředitelství. In: Zpravodaj pobočky ČIS NA 49, 2006, s. 133-135; týž: Konskripce (1850–1914) – pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství. In: Genealogické a heraldické listy 26, č. 4, 2006, s. 86–87.

moderním dynamickým historickým oborem, využívá možnost zpracování velkých souborů dat počítači a vyhodnocování těchto statistických údajů. Ve světě postupně vznikají rozsáhlé databáze zachycující demografické údaje obsažené v matrikách a obdobných pramenech evidujících obyvatelstvo.⁴

V současné době proto v Národním archivu startuje projekt, který s ohledem na rozsah analyzovaného pramene nemá dosud v ČR obdoby. V tuto chvíli je rámcově zpracovaná metodologii výzkumu (relevantnost dat, jejich výpovědní hodnota, možnost jejich zpracování etc.) a metodika ukládání dat do databáze. Je testována aplikace, která umožňuje zachycení všech podstatných údajů z přihlášek. Zároveň jsme teoreticky vyřešili problém duplicity údajů, vztahujících se k jednotlivým osobám, dále problém s variabilitou totožných jmen (např. Friedrich, Fridrich, Bedřich) a jejich nestandardní podobou na dokumentech tak, aby to nezakreslovalo statistická data. Byla zpracována typologie zaměstnání, která koresponduje s územ zavedeným na obyvatelství přihláškách. Základní data, která budeme do databáze ukládat, jsou dána následujícím výčtem polí, která jsou dále vnitřně členěna: příjmení (rodné, po provdání, ovdovělá, vulgo), pohlaví, změna stavu, místo narození, domovská příslušnost, rok narození, zaměstnání, vyznání, příchod do Prahy, pohyb po Praze, odchod z Prahy.

Volbou vhodného dotazu pak bude možné z databáze získat širokou paletu statistických dat, která budou s vysvětlujícím a doplňujícím komentářem zpřístupněna. Součástí zpřístupnění bude podrobný popis získávání dat a jejich statistického vyhodnocení. Veškeré statistické výstupy bude možné učinit jak globálně za celé sledované období, tak za kratší časové úseky. Bude možné propojovat získané údaje z velké řady hledisek. Půjde o detailní zachycení pohybu obyvatelstva (příchodu do Prahy, stěhování po Praze, odchodu z Prahy) v souvislostech jak osobních dané rodiny, tak v souvislostech ekonomických, sociálních, kulturních a politických událostí v Čechách.

Řešení projektu je plánováno na 5 let. Předpokládáme, že ročně budou do databáze uložena data ze 150 kartonů (tedy cca 1/5 celkového objemu). Průběžně bude prováděna kontrola dat, jejich propojování, spojování duplicit a multiplicit. Bude dopracována metodologie výzkumu a testovány dílčí statistické výstupy. Na projekt je možné navázat dalším rozšířením o data uložená v Archivu hl. města Prahy, která doplňují a rozšiřují data o jednotlivých osobách získaná z obyvatelství přihlášek.⁵

⁴ Např. švédská databáze Demographic Data Base na univerzitě v Umea viz http://www.ddb.umu.se/index_eng.html, holandský projekt Historical Sample of the Netherlands zachycující vzorek populace z let 1812–1922 viz <http://www.iisg.nl/hsn/> či portál Minnesota Population Center viz <http://www.ipums.umn.edu/>.

⁵ Jedná se o částí fondu Magistrát hlavního města Prahy I., Referát IV. popisní, Soupis pražského obyvatelstva 1830–1949 a o fond Všeobecné sčítání lidu 1869–1921.

Závěr

Pro zachycení výrazných sociálních a demografických změn ve vznikající pražské aglomeraci v období 1850–1918 neexistuje dosud žádná databáze se srovnatelnými parametry, jež bude vykazovat databáze vznikající na základě analýzy pobytových přihlášek uložených v Národním archivu. Badatel je dosud nucen opírat se o dobové statistiky převážně z počátku 20. století. Tyto statistiky jsou zpracovávány v dobovém kontextu a zachycují údaje podstatné pro tehdejší pohled na problematiku. Pro potřeby moderních metod historického bádání nezachycují řadu dnes relevantních údajů. Elektronická databáze veškerých relevantních údajů, jež je možné získat z pobytových přihlášek obyvatel Prahy, nebude dublovat dobové statistiky, ale měla by přinést nové údaje spolu s moderním statistickým zhodnocením. Výsledkem analýzy a vyhodnocení získaných dat bude komplexní sociálně demografický obraz obyvatel pražské aglomerace. Zároveň bude možné sledovat transformace tohoto obrazu v horizontu půl století. Ojedinelost a rozsah pramene a způsob jeho zpracování – otevřená databáze s vysokou variabilitou dotazování – umožní nový, dosud neaplikovaný, detailní popis společnosti a jejích fenoménů.

Zdeněk Nejedlý a česká cesta ke komunismu¹

Jiří Křesťan

Osobnost Zdeňka Nejedlého není jednoduché uchopit nejen z důvodu široké palety jeho zájmů a veřejných aktivit, nutnosti zhodnotit jeho značně rozsáhlé dílo, jež rozmnožoval s vášní a pílí grafomana, i početné práce oponentů a příznivců. Zájemce se musí zabývat mnoha vědními obory, jimiž prošla postava Zdeňka Nejedlého, jako jsou historiografie, dějiny hudby, dějiny divadla, dějiny literatury, pedagogika, filozofie, politologie. Badatel musí obsáhnout poměrně dlouhé historické období, v němž se Nejedlý pohyboval, a jež bylo naplněno prudkými dějinnými zvraty. Jaromír John za první republiky označil generaci, k níž náležel i Nejedlý, za „rozkročenou generaci“. Jistě si neuměl

¹ Text je rozšířenou a upravenou verzí stejnojmenné přednášky, kterou autor proslavil dne 17. června 2009 v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky v Praze v rámci cyklu přednášek, pořádaného Společností přátel soudobých dějin. Koreferát přednesl prof. PhDr. Miloš Havelka, CSc., profesor Masarykovy univerzity v Brně, s vlastními reflexemi tématu vystoupil prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc., rektor Literární akademie Josefa Škvoreckého a profesor Karlovy univerzity v Praze, a v diskusi potom další účastníci setkání. Konečná verze textu byla zpracována s podporou Grantové agentury ČR v rámci grantového projektu č. P410/10/1673 „Zdeněk Nejedlý (1878-1962)“. Hlavní výstup grantu bude představovat monografie, jejíž vydání se ujalo renomované nakladatelství Paseka (Litomyšl – Praha).

představit, co všechno ještě její příslušníci zažijí a jak neuvěřitelných rolích se mnozí z nich objeví. Zdá se rovněž, že řada problémů, které jsou spojeny s osobností svérázného litomyšlského rodáka, má dosud aktuální souvislosti. Minulost nelze pochopitelně zrekonstruovat v celé šíři. Do jejího hodnocení vnáší historik své vlastní zkušenosti, lásky i averze. Historické osobnosti jsou často věšákem, na nějž pohodlně a s úlevným pocitem odkládáme osobní poklesky a komplexy.

Vztah Zdeňka Nejedlého ke komunismu představuje povýtce jen dílčí problém při celkovém hodnocení jeho osobnosti, nicméně problém možná klíčový pro její pochopení. K politickým problémům se Nejedlý obrátil intenzivněji v podstatě až v samém závěru první světové války, povzbuzen úspěchem smetanovské výstavy na jaře 1917 i dalších svých aktivit, jež se dočkaly pro něho nečekaného veřejného ohlasu. V téže době podepsal *Manifest českých spisovatelů*. Neučinil tak zdaleka každý z jeho kolegů historiků (stranou zůstali především jeho učitelé Jaroslav Goll a Josef Pekař). V roce 1921, v okamžiku založení Komunistické strany Československa, nebyl tedy Zdeněk Nejedlý rozhodně profťelým politickým matadorem, ale přece jen byl již zralým mužem, materiálně zajištěným výhodným sňatkem i dosažením řádné profesury na Univerzitě Karlově v Praze, respektovaným vědcem a kulturním činitelem, který si uvědomoval politické souvislosti své veřejné činnosti. Jeho sympatie ke komunismu nebyly v žádném případě výsledkem sociální frustrace, která vábila a přiváděla k tomuto hnutí masy nepřivilegovaných.

Václav Černý ve svých pamětech usoudil, že Nejedlý se přiklonil ke komunismu z „trucu“ prezidentu Tomáši Garriguovi Masarykovi, neboť ten jej nepovolal do žádné významné veřejné funkce. Skutečnost, že Nejedlý nebyl obdařen žádnou politickou či úřední funkcí, je neoddiskutovaným faktem. Jinou věcí je, proč tomu tak bylo, a zda o zakotvení ve státních či stranických strukturách v té době vůbec šel, zda mu více nevyhovovalo nezávislé postavení. Proti Černého tezi je však nutno v první řadě namítnout, že Zdeněk Nejedlý se nepřiklonil ke komunistickému hnutí bezprostředně po jeho vzniku. Připomeňme, že od jara 1918 byl členem pokrokové strany, později Realistického klubu a i po jeho rozkolu v roce 1921, kdy se dramaticky střetl s Emanuelem Rádem, si uchoval úctu k Masarykovým koncepcím.

Ke komunistické straně byl Zdeněk Nejedlý zpočátku kritický (upozorňoval na její negativismus, malichernost a vnitřní rozháranost, na nedostatek interní diskuse a dogmatismus) a více nadějí vkládal ve vývoj v národněsocialistické straně, minimálně do jara 1923, kdy ze strany odešli někdejší anarchisté Bohuslav Vrbenský a Theodor Bartošek. V této straně měl ostatně mnoho známých a přátel, především bývalých realistů. Přátelské styky udržoval především se svým kolegou z filozofické fakulty, národněsocialistickým senátorem Františkem Krejčím. Zdeněk Nejedlý se svého času vyjádřil v tom smyslu, že jeho poměr ke Komunistické straně Československa je stejný jako býval poměr Masaryka k sociální demokracii. Ten byl podle Nejedlého jejím nezávislým kritikem, glosátorem, inspirátorem a příležitostným spojencem. Zaujetí Masarykem zůstalo Nejedlému vlastní prakticky po celý jeho život. V osobním dopisu prezidentovi z října 1930

přiznal, že ve svých bojích hudebních i v historiografii hojně čerpal z jeho kulturního programu a osobního příkladu. V politice se sice v mnohem rozcházel, ale podle Nejedlého šlo jen o to, že ze stejných premis dedukují občas poněkud rozdílné závěry. Historickou kuriozitu, jež však má svou hlubokou logiku, představuje fakt, že Nejedlý se ve svém prvním rozhlasovém projevu po Únoru 1948 utekl k Masarykovi, od něhož si nechal „schválit“ postup komunistů při převzetí moci.

Vraťme se ještě na okamžik do roku 1921. Zdeněk Nejedlý tehdy do Komunistické strany Československa nevstoupil, ač se to v odborné literatuře i některých memoárech celkem běžně uvádí, a ani svým stoupencům vstup do ní nedoporučil. Jeho četné aktivity ve spolcích a jiných organizacích jej zavedly do prostoru „mezi“ politickými stranami, kde se setkávali stoupenci různých politických proudů s lidmi vysloveně apolitickými i se solitéry, chaoty a outsidersy. To, že budeme vnímat tento prostor, kde se pohybovali i někteří komunisté (především intelektuálové), nám pomůže vnímat komunistické hnutí a jeho „okraje“ v jejich pluralitě a pozoruhodné dynamice vývoje, nikoli jen jako strnulou, uzavřenou sektu, dirigovanou „astrachanci“, vysílanými z Moskvy. Za příklad vhodný k ilustraci nám mohou sloužit dva spolky, v nichž se setkávali příslušníci různých politických směrů s kulturními pracovníky a vědci a v nichž hrál Zdeněk Nejedlý významnou roli. Jde o Socialistickou společnost (vznikla na podzim roku 1921) a Společnost pro hospodářské a kulturní styky se Sovětským svazem (byla ustavena v březnu roku 1925 pod názvem Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem). V jejich práci mohl Nejedlý zúročit své dřívější zkušenosti ze spolkové práce, například z Hudebního klubu či ze Sboru pro postavení pomníku Bedřichu Smetanovi v Praze, ustaveného v roce 1909, v jehož čele stál národní demokrat František Táborský. Ve výboru tohoto spolku, nesoucího později název Společnost Bedřicha Smetany, byli zastoupeni příslušníci různých stran, včetně Komunistické strany Československa (Marie Majerová).

Ve zmíněném prostoru občanské společnosti „mezi politickými stranami“ se zajímavým způsobem mísily a křížily tradice spolkového života, zděděné a zažité ještě z dob Rakouska-Uherska, s aktuálními politickými vlivy, včetně přímých tlaků Komunistické strany Československa. Komunisté měli vypracovánu svou strategii práce stranických buněk v celonárodních organizacích. V tomto meziprostoru je možno vysledovat dokonce i přímý vliv Kominterny. Podařilo se mi například prokázat, že proces vzniku Společnosti pro hospodářské a kulturní styky s SSSR se pokusili přímo ovlivnit jak Willi Münzenberg, tajemník Mezinárodní dělnické pomoci a vůdčí představitel Komunistické internacionály mládeže, kominternovský „genius propagandy“ (usiloval o setkání se Zdeňkem Nejedlým v lednu 1924), tak i tehdejší sovětský zplnomocněný zástupce v Praze.

Proti Černého tezi, že Zdeněk Nejedlý se přidal ke komunismu z uražené ješitnosti, hovoří masový příklon intelektuálů a kulturních pracovníků k tomuto hnutí po roce 1918 (i v mezinárodním měřítku), jež napovídá, že přitažlivost komunismu měla obecnější příčiny. Intelektuálové byli hluboce zasaženi drása-

vými válečnými zkušenostmi, rozpadem dosavadních struktur a poznáním síly organizovaných mas, byli fascinováni očisťujícím revolučním činem v Rusku, do komunismu promítali své projekty společnosti rovnosti a spravedlnosti. Sovětský svaz se jim zdál naplněním snu o sociálním inženýrství a cílevědomém plánování vývoje společnosti. Zaznělo i nadšené hodnocení bolševismu jako „socialistického amerikanismu“. Mnozí, včetně například starého Masarykova přítele, advokáta a vynikajícího právního znalce Václava Boučka, uvěřili posléze v deklarovaný odvrát Sovětského svazu od diktatury k demokracii, vyjádřený například v nové, „stalinské“ ústavě. Při zkoumání příčin příklonu jednotlivých intelektuálů a kulturních činitelů ke komunismu či odzbrojující tolerance k němu můžeme dospět až k ryze individuálním psychologickým pohnutkám. Bernard-Henri Lévy píše v této souvislosti o hledání „štěstí nerostů“, o útěšném rozpuštění jedince v kolektivu, osvobozujícím jej blahodárným splynutím s masou od mučivých osobních dilemat. Někteří umělci nadto podlehlí přímé korupci v podobě masového vydávání jejich děl (a tomu odpovídajících honorářů) a velkolepých oslav v SSSR.

Intelektuálové a kulturní pracovníci nebyli přítomni v komunistických stranách obecně přijímání vždy s otevřenou náručí. Bohumír Šmeral na ustavujícím sjezdu komunistické strany v květnu roku 1921 pozval do jejich řad „nejlepší živly inteligence“, jimž dokonce poskytl garanci, že komunisté nebudou ohrožovat národní zájmy. Komunistický spisovatel a novinář Ivan Olbracht ale již na počátku následujícího roku připomněl starou osvědčenou sociálnědemokratickou zásadu, že sympatizující intelektuál musí být ze strany nejdříve třikrát vykopnut, aby prokázal opakovaným návratem svou skutečnou přichylnost ke hnutí. Příslušníci komunistické strany, zaštiťující se „dělnickým instinktem“, nejednou přijímali pochybnující, k různým impulsům vnímavé a otevřené, své okolí znepokojující intelektuály a kulturní pracovníky s vyloženou nevraživostí a podezřívavostí.

Osobnost Zdeňka Nejedlého umožňuje zamyslet se nad otázkou „domácích zdrojů českého komunismu“, kterou postavil například Jacques Rupnik. To je důležité právě pro uvažování nad Nejedlým, který čerpal z české myšlenkové tradice, aktualizoval tradici husitskou a obrozenskou. Pojetí demokratismu s rysy patriarchálními a plebejskými, preferující přímé vazby před složitými vztahy zprostředkujícími, hledání jednoduchých řešení, duální vidění světa, rovnostářství, preference zásad spravedlnosti a rovnosti před principem svobody, vize mechanického pokroku, odvíjejícího se po přímé ose - tyto motivy, přítomné v české myšlenkové tradici, reflektované a svérázně přejímané i Zdeňkem Nejedlým, jakoby připravily půdu pro českou recepci stalinismu.

Myšlenkové dílo Zdeňka Nejedlého představuje v neposlední řadě poměrně vhodný objekt pro postžení významu ideových a uměleckých směrů moderny na přelomu 19. a 20. století na české myšlení a jejich vlivu na korekce národní obrozenské tradice. Nejedlý usiloval o syntézu českých tradic s hodnotami moderny, akceptoval například jednoznačně novoromantickou vizi velkého, geniálního jedince a jeho vůdčí role ve společnosti. Některá dilemata, jež z této konfrontace mezi modernou a obrozenskou tradicí vyvstávala, prožíval Zdeněk Nejedlý

v jistém období svého života velmi bolestně a opravdově. Na prolínání vlivů obrozenských ideálů a moderny v jeho díle upozornil ve svých studiích věnovaných Zdeňku Nejedlému novátorsky Petr Čornej.

Zdeněk Nejedlý zůstal za první republiky souběžcem komunistické strany. Spolupracoval i s jinými socialistickými a demokratickými skupinami a jednotlivci. Je zajímavé, že vřelé vztahy jej pojily v mnoha případech s vlastenecky zaměřenými učiteli, kteří byli často stoupenci národnědemokratické strany. Nejedlého syntéza sociálních témat s národními tradicemi, samostatně domýšlející některé Masarykovy teze a postuláty, nenacházela v komunistické straně zpočátku pozitivního ohlasu. Dočkala se i otevřené kritiky. Zdeněk Nejedlý a jiní „buržoazní profesori“ byli kritizováni hned na I. řádném sjezdu KSČ v roce 1923, kde se jich musel důrazně zastat Karel Kreibich. V Komunistické straně Československa se naopak spíše uplatňovala kritika údajně reakční úlohy všeho národního i zpátečnické role českého národa (srv. např. knihu *Krise národa* Stanislava Kostky Neumanna z roku 1930) i ostrá kritika T. G. Masaryka. Připomeňme kupříkladu jednoznačné odmítnutí „masarykismu“ jako nepřátelské ideologie Pavlem Reimanem z roku 1925. Oživovaly se dokonce urážlivé výhrady k českému národnímu hnutí, které formulovali při hodnocení revoluce z roku 1848 „klasikové“ Karl Marx a Friedrich Engels. Situace se v komunistickém hnutí v Československu počala měnit až v atmosféře bezprostředního ohrožení nacismem.

Důležitým momentem diferenciací komunistického a socialistického hnutí a jeho souběžců se stal poměr k Sovětskému svazu. Kritický moment potom představovala druhá polovina 30. let, kdy komunisté a jejich sympatizanti museli řešit dilema, zda obhajovat „velký teror“ J. V. Stalina. Mnozí z přátel a obdivovatelů Svazu sovětských socialistických republik se domnívali, že za žádnou cenu nesmí být oslaben mocný východní spojenec v boji proti fašismu. V létě 1936, kdy byli odsouzeni a popraveni Leninovi spolubojovníci Zinovjev a Kamenjev, došlo ke sporu mezi Zdeňkem Nejedlým a některými jeho spolupracovníky, např. Karlem Teigem, tehdejším redaktorem časopisu *Země sovětů*, či Bohumilem Mathesiem. Přitom ještě v roce 1927 Nejedlý na podnět Ferdinanda Peroutky odsoudil popravu lidí, obviněných v SSSR ze špionáže a sabotáží, nedlouho před tím kritizoval cenzuru v Sovětském svazu. Situace v roce 1936 byla ovšem již jiná. V Nejedlého Společnosti pro hospodářské a kulturní styky s SSSR se objevili po roce 1932 prominentní činitelé z demokratických stran, např. Benešovi důvěrníci Hubert Ripka a Jiří Sedmík, sociálně demokratický ministr Jaromír Nečas, agrární poslanec Oldřich Suchý a další, kteří usilovali o budování nových vztahů s východní mocností.

Hitlerovský nacismus jakoby vrhl svou vyhlazovací bestialitou vývoj zpět o celé století a vrátil pro Čechy na scénu otázku samotné existence malého národa. Národně osvobozenecský boj za druhé světové války vynesl do popředí mimo jiné i koncepcí dosavadního outsidera Zdeňka Nejedlého. Je nutno ovšem připomenout, že uplatnit se mohly až po napadení Sovětského svazu Německem v roce 1941. Do té doby se cítil být Stalin vázán sovětsko-německou smlouvou

a v Moskvě místo Benešova vyslanec Zdeňka Fierlingra, který byl vypoklonkovan na konci roku 1939, sídlil vyslanec tzv. Slovenského státu. Zdeněk Nejedlý v létě 1939 v Moskvě vstoupil do řad Komunistické strany Československa. Zachovával si ovšem vůči jejímu zahraničnímu vedení jistý odstup. Stalin hrál vůči Edvardu Benešovi v době jeho návštěvy v Moskvě v prosinci 1943 „Nejedlého kartou“, naznačoval zřetelně exilovému prezidentovi jeho případnou nahraditelnost - Zdeňkem Romanovičem Nejedlým. Naproti tomu členové zahraničního vedení KSČ přijímali Nejedlého očekávání velké historické role, kterou má sehrát, s níž on sám evidentně rád koketoval, často s ironií a posměchem, jak o tom svědčí jejich dochovaná válečná korespondence. Nejedlého rozhlasové projevy, oživující patos vlastenectví a národní hrdosti, byly ovšem ve vlasti přijímány s téměř všeobecným souhlasem a nadějemi.

Nejedlého koncepcí komunistů jako dědiců velikých národních tradic, formulovaná po druhé světové válce, navazovala tedy na jeho starší ideové konstrukce, akcentující princip lidovosti, „pokrokový demokratismus“ a vypjatý smysl sociální, jež podle něho vešly v samu podstatu českého národního charakteru. Program národní a demokratické revoluce se silnými sociálními motivy, jejího dovršení a obrany (rezonující ještě v únoru 1948!), si komunisté dokázali prakticky monopolizovat. Představitelé nekomunistických stran, toužící po vyvážení mezinárodní orientace budováním pevnějších vazeb na západní demokratické mocnosti, sklízeli nezaslouženě trpké plody mnichovské zrady a masově sdílené nedůvěry v ty, kdož nechali poslední „ostrov demokracie“ ve střední Evropě již jednou na holičkách.

V Nejedlého projevu *Komunisté – dědici velikých tradic českého národa* z roku 1946 se objevuje myšlenka, že ne všechny Čechy lze pokládat za „národ a národní lidi“, probleskne vize rozdělení národa na „dva národy“ v zásadě podle třídních kritérií. V tomto projevu znovu vyjádřil Zdeněk Nejedlý svou starou představu, že „jedna generace je opřena o druhou, i vzniká tak společná linie, jež se táhne a spojuje všechny ty historické složky a zjevy v jeden řetěz“. Najdeme zde i zřetelně antiintelektuální tezi: „Lidový člověk myslí daleko prostěji a proto i často správněji než někdy inteligent“. Jako „nejúplnější zachycovatel národních tradic, živých v našem lidu“, je představen Alois Jirásek, on je i v dalších veřejných projevech průvodcem i ilustrátorem Nejedlého koncepcí. V projevu o komunistech jako dědicích nejlepších národních tradic, se Nejedlý ovšem výslovně přihlásil i k Masarykovi. Připomeňme v této souvislosti, že Nejedlý vždy vnímal revoluci ne jako totální destrukci stávajícího pořádku, ale jako odstranění umělých, nepřirozených nakupenin a návrat k pevným kvádrům tradice. Byl přesvědčen o výlučném charakteru české národní tradice, kterou nám prý mohou ostatní národy (například Němci či Poláci) jen závidět.

Zdeněk Nejedlý představoval se svými spolupracovníky a s dalšími činiteli, sdruženými především kolem ministra Václava Kopeckého, jistou zábranu (jakoli nespolehlivou, vrtkavou) proti nástupu radikalismu a kulturního nihilismu, uplatňujících se v kulturním životě Československa od podzimu 1948. Demon-

strovat to lze například na obnoveném časopise *Var*, který vycházel pod redakcí Zdeňka Nejedlého znovu od roku 1948. Detailnější analýzy kulturní sféry (například z pera Alexeje Kusáka či Jiřího Knapíka), dovolují objektivní pohled, diferencující v tehdejší mocenské špičce. Umírněný přístup, zachovávající odkaz klasiků 19. století či připomínku meziválečného avantgardního umění, zabránil plnějšímu uplatnění nihilistických tendencí v české kultuře a vytvořil snad i určité předpoklady k uplatnění pozdějších obrodných pokusů. Prokázat lze v některých případech i Nejedlého odpor proti přejímání sovětských zkušeností, především ve školství. Soukromě kupříkladu odmítal připravovanou reformu z roku 1953 jako nehodící se pro naše podmínky, připomínal, že ve školství by se Sověti měli mnohemu učit od nás. V lednu 1953, ještě před schválením zmíněného školského zákona, byl z funkce ministra školství odvolán. Milan Drápala při analýze osobnosti Vitězslava Nezvala mohl uvést řadu osob, jichž se básník zastal či jejichž osud zmínil. Nejedlý byl v tomto směru zřejmě opatrnější. Byl ostatně nemocný – v létě 1951 prodělal těžký infarkt myokardu, který jej na půl roku vyřadil z práce a trvale oslabil jeho schopnost soustavné práce.

Kromě nesporně pozitivního brzdícího efektu Nejedlého pojetí národních tradic vůči běsům revoluce a kulturního nihilismu je nutno zmínit i některé problematické rysy jeho pojetí. To se vyznačuje selektivností při výběru národních tradic, je vyostřeno proti „antitradicím“, má manipulativní charakter, obsahuje konzervativní, tradicionalistické rysy, jež bránily moderním interpretacím kulturních hodnot, má národně omezený obzor (problém vznikl již se zahrnutím slovenských tradic). Zejména vize „dvou národů“ v jednom, dvou protikladných kultur, souznějící s obdobnými koncepcemi Lenina či Ždanova, měla neblahý vliv na myšlení lidí. Potkávala se nakonec i se Stalinovou představou o stupňování třídního boje po socialistické revoluci.

Dostáváme se ke koncepci tzv. československé cesty k socialismu. Ta byla zpopularizována zejména na konci 60. let, kdy reformní komunisté cítili potřebu nalézat své historické předchůdce, nejlépe pokud možno v řadách komunistického hnutí. Oživovaly se koncepce Bohumíra Šmerala, Karla Kreibicha a Jana Švermy, nesměle se dokonce připomínali druhdy vyvržení komunisté jako Josef Gutmann či Stanislav Budín, volalo se po návratu k principům politiky široké lidové fronty a obrodě původních principů Národní fronty. Pamětníci si připomínali, jak se členové zahraničního vedení KSČ v Moskvě po zkušenostech se sovětskou realitou vzájemně ubezpečovali, že v Československu je třeba budovat jiný socialismus než sovětský, socialismus respektující domácí podmínky a tradice (srv. nedávno vydané vzpomínky Marie Švermové).

Je nutno ovšem říci, že jméno Zdeňka Nejedlého, zdiskreditovaného především účastí v propagandistickém zdůvodnění politických soudních procesů 50. let a vzdáleného svým estetickým citěním i jazykem komunikace generaci 60. let, se ovšem v této souvislosti objevovalo jen sporadicky (výjimku představovali například prozíraví myslitelé mezi historiky František Červinka či Oldřich Janeček). František Červinka kupříkladu formuloval tezi, že Nejedlý se svou úctou k Masa-

rykovi a současně k ruské revoluci se pokusil překlenout rozpory mezi „levicem“ v ČSR a stal se tak průkopníkem specificky československé cesty k socialismu, inklinujícího k pluralismu a humanitě. I u svých studentů narazil však František Červinka, tento charismatický učitel a historik, v 60. letech na nepochopení či spíše na prostý nezáměr, pramenící primárně z nebývale široké škály možností, která se náhle v té době ve společenských vědách otevírala. Recepce „umírněných“ představitelů komunistické strany z období po roce 1948 byla ztížena ještě jedním faktem: mnozí reformátoři 60. let byli původně nekompromisními radikály 50. let, kteří se se Zdeňkem Nejedlým, Václavem Kopeckým, Vítězslavem Nezvalem a dalšími střetali a napadali je z krajně levicových pozic, takže se k nim nemohli nyní hlásit. To je příklad třeba Lumíra Čivrného a mnohých dalších. Málokdo prokázal tak kultivovaný smysl pro nadhled a schopnost poučit se z omylů mladí, jak jej opakovaně demonstroval například Čestmír Císar.

Zdeňk Nejedlý a jiní souběžci komunistického hnutí rozšířili jeho akční rádius a ideový záběr. Podpora značné části intelektuálů a kulturních pracovníků představovala jeden z rozhodujících faktorů úspěchu komunistů v únoru 1948. Specifikum „přínosu“ Zdeňka Nejedlého bylo v tom, že jako vědec, publicista a učitel (jeho obdivujícími žáky byli např. Jiří Wolker, Jaroslav Seifert či Vítězslav Nezval) připravil již v meziválečném období půdu pro přihlášení se komunistů k národním ideálům, že zdůvodnil radikální socialistický program jako „domyšlení“ Masaryka, jako dovršení národního obrození, o němž přece snili jak František Palacký, tak i T. G. Masaryk, jako přirozené vyústění nejlepších národních tradic. Když v roce 1932 Josef Pekař Nejedlému v osobním listě psal, jak je dobře, že mezi historiky jsou jednotlivci, kteří se časem mohou stát mosty do nepřátelského tábora, neuměl si tehdy zajisté představit, že po mostě se bude pochodovat opačným směrem, než si představoval, a že po něm budou smýkáni i lidé v poutech.

Zdeňk Nejedlý byl po roce 1945 obvykle povoláván, když bylo třeba formulovat a přednést problémy koncepčního charakteru v kulturní sféře. Získat významný politický vliv po roce 1945, ani po roce 1948 se mu však nepodařilo. Nedokázal čelit ani vlivu a autoritě chráněnce Moskvy Václava Kopeckého, ani pracovníkům aparátu KSČ typu Gustava Bareše. Mladí aparátníci se například nepokrytě vysmívali některým Nejedlého iniciativám (např. i jirákovské akci, zaštitěné přitom samotným Klementem Gottwaldem) a nepokrytě je sabotovali. V době politických procesů se Nejedlý obával, že bude zatčen, trpěl představou, že mu odposlouchávají telefony a kontrolují poštu. Hrozil se toho, že Václav Kopecký nebo někdo jiný připomene jeho přátelské kontakty s Rudolfem Slánským za války v Moskvě.

Závěrem se pokusím o jednu obecnější úvahu: komunismus, který se deklaruje jako internacionalistické učení, dosáhl jen zdánlivě paradoxně největších úspěchů tam, kde podchytil národní traumata a potlačené tužby, což potvrzují i mezinárodní zkušenosti. Příkladem může být úspěšné zúročení boje utlačených národů proti fašismu, přitažlivá koncepce národních cest ke komunismu, vývoj v tzv. třetím světě, zbavujícím se jha kolonialismu, i náš „krátký“ rok 1968, budující popularitu

reformátorů mimo jiné i na vlně české a slovenské (či československé) národní hrdosti. Koneckonců sem můžeme přiřadit i naši současnost, kdy komunistická strana pevně zakotvila v politickém spektru naší vlasti (což je jejím nesporným úspěchem) právě kromě jiného využitím národní karty a skepse vůči evropské integraci. Osobnost Zdeňka Nejedlého představuje důležitý studijní objekt. Zhodnocení jeho osobnosti není úkolem lehkým, ale skýtá možnost pochopit příčiny příklonu značné části levicové inteligence a představitelů kultury ke komunistickému hnutí.

Analýza poměru Zdeňka Nejedlého ke komunistickému hnutí představuje zajiště jednu z nosných os pohledu na tuto osobnost v mnoha směrech výjimečnou, ale v řadě jiných ohledů typickou pro českou intelektuální a uměleckou obec v období od konce 19. století do poloviny 20. století, pro reflexi hledání východisek z dilemat, jimž museli její příslušníci čelit. Politická dráha Zdeňka Nejedlého není oddělitelná od jeho dráhy vědecké. Mnohé z jeho postupů a chování ve veřejném životě vysvětluje také pohled do jeho soukromého života, jeho rodinné poměry, styky s kruhem přátel a blízkých, poměr k ženám, vztah k životu spolků, v nichž působil, a podobně. Postižení osobnosti Zdeňka Nejedlého v její komplexnosti je úkolem nesnadným s ohledem na měnlivost stanovisek, kterou někdy projevoval, na jeho horečnou angažovanost a tékavost a z toho vyplývající mimořádnou šíři zájmů a veřejných aktivit, jimiž se vyčerpával. Zdeněk Nejedlý se jeví být tématem, které symbolicky nabízí trpělivému badateli některé klíče k pochopení cest hledání, k znovuprožití masově sdílených a individuálně prociťovaných iluzí a náhlých vzkypění sil, k smyslu bloudění a rozčarování českých intelektuálů a kulturních činitelů. Zapomínat, jak známo, se nevyplácí ani mnohem větším státům a národům, než je ten náš.

Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně Národního archivu v roce 2009 – počtvrté

Dagmar Spáčilová – Václav Bartůšek

K pravidelnému ročnímu bilancování činnosti knihovny Národního archivu (dále jen knihovna NA) patří již od roku 2006 shrnutí výsledků digitalizace dokumentů z fondů knihovny, realizované v grantových projektech VISK 6: Národní program digitálního zpřístupňování vzácných dokumentů Memoriae mundi series Bohemica a VISK 7: Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – Kramerius¹.

¹ Podrobně viz zpráva: Spáčilová, Dagmar – Bartůšek, Václav: Program VISK „Veřejné informační služby knihoven“ v knihovně Národního archivu. *Paginae historiae* 15,

Program VISK je rozvržen do 9 podprogramů, je koncipován jako grant s finanční spoluúčástí řešitelů projektů v souladu se zákonem č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla), ve znění pozdějších předpisů a dalších právních norem². Zároveň je zastřešen „Konceptí rozvoje knihoven v České republice na léta 2004–2010“ (dále jen „Koncepte“), pro knihovny České republiky historicky prvním strategickým rozvojovým dokumentem, schváleným a přijatým vládou (v červenci 2004). „Koncepti“ předcházela materiál „Strategie knihoven 1999–2003“, připravený v roce 1998 Ústřední knihovnickou radou, poradním orgánem ministerstva kultury pro oblast knihovnických a informačních služeb, knihovnictví a knihoven³.

Národní knihovna jako centrum systému knihoven, ve kterém vykonává koordinační, odborné, informační, vzdělávací, analytické, výzkumné, standardizační, metodické a poradenské činnosti ve spolupráci s ministerstvem kultury, které v souladu se svými kompetencemi připravuje a metodicky a administrativně zajišťuje podporu již stávajících projektů v oblasti rozvoje knihoven a připravuje nové programy a granty spolupracují při této své činnosti se zahraničními institucemi a spolupodílí se na tvorbě zásadních metodických, metodologických a jiných strategických rozvojových dokumentů, zabývající se mimo jiné i problematikou digitalizace dokumentů a sdílení společenských opatření a praktických výsledků důležitých pro digitální věk ve veřejných knihovnách – v 90. letech minulého století např. projekt: Evropské komise PLUMAN⁴, dokument: „Zpráva o Zelené knize o roli knihoven v moderním světě“, dokument: „Manifest UNESCO o veřejných knihovnách“⁵. V těchto souvislostech je zapojení knihovny NA do národních projektů digitalizace dokumentů a jejich zpřístupňování v národních digitálních

2007, s. 505–507; Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně Národního archivu rok 2007 – podruhé. *Paginae historiae* 16, 2008, s. 561–566; Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně Národního archivu rok 2008 – potřetí. *Paginae historiae* 17, 2009, s. 315–321.

- ² Tj. dále v souladu s Nařízením vlády č. 288/2002 Sb., kterým se stanoví pravidla poskytování dotací na podporu knihoven, ve znění pozdějších předpisů; Usnesením vlády č. 1333 ze dne 3. 11. 2008 o Zásadách vlády pro poskytování dotací ze státního rozpočtu České republiky nestátním neziskovým organizacím ústředními orgány státní správy; a Usnesením vlády České republiky č. 885 ze dne 13. 7. 2009 o Hlavních oblastech státní dotační politiky vůči nestátním neziskovým organizacím.
- ³ K tomu více obecná charakteristika programu VISK viz: <http://krameri-us-info.nkp.cz/visk/obecn-charakteristika-programu-visk>; obecně problematika digitalizace v knihovnách - např. viz http://www.sdruk.cz/it/Zmapovani_situace_digitalizace_v_CR.pdf.
- ⁴ Projekt PLUMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks) – viz http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=07_Pro/Pluman.htm.
- ⁵ „Green Paper on the Role of Libraries in the Modern World“ (Zelená kniha o roli knihoven v moderním světě) - přijatá již 23. října 1998 Evropským parlamentem, kde jsou právě knihovny charakterizovány jako „jeden z nejdůležitějších systémů zpřístupňování vědomostí,“ – viz http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/Rezoluce_oroli.htm.

knihovnách Manuscriptorium a Kramerius činností v oblasti digitalizace a informačních a komunikačních technologií s oborovým, národním i mezinárodním významem. Dosažené výsledky⁶ posouvají úroveň fondů primárních, sekundárních a terciárních dokumentů knihovny NA na úroveň fondů 21. století.

Projekt digitalizace a digitálního zpřístupňování a ochrany vzácných rukopisů a starých tisků dochovaných v paměťových institucích České republiky Memoriae mundi series Bohemica s výstupem do digitální knihovny Manuscriptorium velmi úzce souvisí s pilotním projektem UNESCO „Paměť světa“⁷ jehož hlavním cílem je záchrana nejvzácnějších dokumentů a jejich zpřístupnění.

I záznamy o mikrofilmech a digitálních kopiích dokumentů z fondu knihovny NA realizovaných v rámci projektu Kramerius jsou součástí nejen národních databází CZROMM (Czech Register of Microfilm Masters) a nově RD.CZ (Registru digitalizace)⁸, ale i systémů a databází mezinárodních, např. EROMM (European Register of Microfilm Masters)⁹.

Ke spolupráci ministerstva kultury s UNESCO podrobně viz též <http://www.mkcr.cz/cz/zahranicni-vztahy/unesco/spoluprace-ministerstva-kultury-s-unesco-44230/>.

⁶ Celkem bylo v projektech VISK 7 v letech 2006–2009 mikrosnímkováno 80 knihovních jednotek / 17597 stran originálních předloh / zhotoveno 6481 polí mikrofilmu (z toho 24 knihovních jednotek / 4884 stran originálních předloh / zhotoveno [2442] polí mikrofilmu pro projekt VISK 7 2008 Krajské knihovny Františka Bartoše Zlín) - k tomu „národní evidence“ – viz: CZROMM – the Czech Register of the Microfilm Masters (Český registr reformátovaných dokumentů, národní databáze novin a časopisů uložených v Českém registru reformátovaných dokumentů, viz: http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=weba_seznam.htm – bohužel v současnosti neaktuální.

Celkem bylo v projektech VISK 6 a VISK 7 v letech 2006–2009 digitalizováno 145 knihovních jednotek / 21075 stran originálních předloh (z toho 24 knihovních jednotek / 4884 stran originálních předloh pro projekt VISK 7 2008 Krajské knihovny Františka Bartoše Zlín).

⁷ Podrobně viz: www.unesco.org/webworld/mdm ; informace o některých dosažených výsledcích projektu viz též: <http://digit.nkp.cz> ; „českým“ přínosem je rovněž datový formát DOBM vyvinutý pro projekt Memoriae mundi series Bohemica, který byl přijat jako mezinárodní standard UNESCO pro digitální kopie a digitální dokumenty „publikované“ a zpřístupňované prostřednictvím programu „Paměť světa“.

⁸ Systém pro evidenci digitalizovaných dokumentů a sledování procesu zpracování, společný projekt Knihovny Akademie věd ČR, Národní knihovny ČR a firmy Incad, národní obdoba systému EROMM.

⁹ pomocný aparát a nástroj pro podporu ochranného reformátování (mikrofilmování a digitalizace dokumentů včetně evidence bibliografických záznamů o reformátovaných dokumentech a jejich originálních předlohách a včetně výměny a zpřístupňování reformátovaných titulů a koordinace reformátování); EROMM-databáze obsahuje záznamy o digitalizovaných dokumentech z Německa, Rakouska, Velké Británie, Francie, Portugalska, Finska, České republiky a USA – podrobněji viz: <http://www.eromm.org/database.htm>

Podprojekt „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce“ – 4. etapa (VISK – Memoriae mundi series Bohemica 2009) knihovny Národního archivu”

Ve čtvrté etapě podprogramu Memoriae mundi series Bohemica 2009, několikaletého projektu knihovny NA „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce“ – tj. projektu digitalizace příležitostných tisků většinou z 1. poloviny 17. stol. – byla v roce 2009 provedena digitalizace celkem dalších následujících sedmnácti drobných tisků v rozsahu celkem 664 obrazů z období třicetileté války z let 1629–1632. Zdigitalizováno a zařazeno do virtuální knihovny Manuscriptorium, která v rámci projektu ENRICH ještě v roce 2009 spolupracovala s dalšími evropskými institucemi s knihovnickým zaměřením, zejména z oblasti střední Evropy, tak bylo již celkem 74 knihovních dokumentů, významných pro poznání minulosti raného novověku v Čechách a v celé, zejména střední, Evropě vůbec, tedy zhruba dvě třetiny z drobných tisků zařazených do digitalizované signatury Knih. Vald. A 75. Na základě těchto skutečností je možno stejně jako v předcházejících letech využívat po dohodě s pracovníky knihovny Národního archivu možnosti nahlédnutí do digitalizované části databáze Manuscriptorium pro vědecké a badatelské účely v oblasti poznání zde zdigitalizovaných dokumentů. Digitalizaci dokumentů prováděla firma AIP Beroun s.r.o., která na základě svého působení v projektu ENRICH značně zdokonalila původní systém Manuscriptoria a vytvořila tak řadu nových nástrojů pro různé druhy jeho využití. Tak se tedy mohla i knihovna NA zapojit do projektu, jehož cílem bylo zpřístupnit digitální knihovny rukopisů i starých tisků a inkunábulí řady evropských knihoven na základech existující digitální knihovny Manuscriptorium¹⁰ a vytvořit sdílené virtuální výzkumné prostředí pro studium rukopisů, prvotisků, starých a vzácných tisků a dalších podobných historických dokumentů v tomto směru.

Tématicky se tyto dokumenty z knihovny NA vztahovaly většinou k období let 1629–1632. V rámci veškerého materiálu sbírky systematicky navazují na ucelený komplet z let 1618–1628, digitalizovaný v letech 2006–2008. Mezi nimi se nachází převážně obsahová bohemika, zejména vzhledem k jejich aktérům, císařské vojsko, Ferdinand II. apod. Je třeba připomenout např. mandáty a výnosy císaře Ferdinanda II., což jsou vlastně i bohemika autorská, s dobovou politickou interpretací, korespondenci tehdejších politiků (kurfiřtů apod.), situace v Německu i vstup švédského krále Gustava Adolfa II. do válečných událostí tehdejší Evropy. V materiálu zatím nelze prokázat tiskařská bohemika, neboť místa vydání nejsou všude v dokumentech uvedena, rozhodně však, podobně jako v minulé etapě, lze najít několik zajímavých míst jejich původu jako např. Stralsund, i když se nenalézají v českých zemích. V mnohých případech se jedná o unikátní tiskové varianty, které nebylo možné zatím nikde jinde zjistit. Takové tiskové varianty dokumentu představují v našem případě dokumenty se sg. Knih.Vald. A 75/75

¹⁰ <http://www.manuscriptorium.com>

a Knih. Vald. A 75/76 Copia Zweyer Mandaten/ Der Remis[chen]. Käyserl[ichen]. Auch zu Hungarn und Böhmen Königl. Majestät Ferdinand II. ...z roku 1631. Jejich vzájemným srovnáním bude možno získat další nové poznatky ke vzniku a rozšíření těchto typů dokumentů.

V knihovně Národního archivu jsou snahy v tomto projektu pokračovat dále i v dalších dvou letech až do dokončení digitalizace celé této signatury A 75, pokud dojde ke schválení tohoto podprojektu v rámci grantových dotačních řízení Ministerstva kultury ČR i pokud to dovolí kvalita materiálů a kromě duplikátů, nikoliv však tiskových variant. Pro rok 2009 byla počátkem roku připravena a předložena na odbor umění a knihoven ke schválení ministerstvem kultury další již pátá etapa, při níž budeme žádat na základě žádosti podané v lednu 2010 o dotaci¹¹ na digitalizaci dalších 22 knižních dokumentů vytypovaných z tohoto fondu. Stejně jako v minulých letech je aktuální zájem o využívání pramenů z tohoto období. Jejich uživateli jsou nejen historici, ale také pracovníci z dalších oborů a odvětví kultury a to nejen v centru, ale také v regionech naší republiky. Takovým příkladem může být i činnost souboru Chairé, který vznikl při Waldorfské škole v Příbrami v roce 1999. Uměleckým vedoucím je známý hudebník Josef Krček, který se zabývá starší českou a evropskou hudbou a lidovými písněmi. Mezi repertoárem tohoto tělesa lze najít i „letákové“ převážně politické písně z období třicetileté války (bitva na Bílé Hoře, vpád Švédů do Čech apod.).¹² Drobné tisky z našeho fondu sice nepředstavují klasické jednolisty, ale jistě i zde by bylo možné hledat některé kořeny k nim. Mnoho z našich tisků by bylo možno najít i na internetovém mnichovském seznamu VD 17 – Das Verzeichis der im deutschen Sprachraum erschriebenen Drucke des 17. Jahrhunderts, kde však nebyly plně zdigitalizovány.¹³

Při možnostech využití internetu služebně i badatelsky v prostorách obou pracovišť Národního archivu získala knihovna NA zapojením se do programu VISK6 zdarma přístup do licencované digitální knihovny Manuscriptorium pro informační potřeby vlastní i informační potřeby svých uživatelů, který byl v roce 2009 otevřen i pro badatele na počítačích ve studovně knihovny NA v Praze na Chodovci (Archivní 4), na dalším pracovišti knihovny v Praze Dejvicích (Milady Horákové) a ještě v badatelně NA v Praze na Chodovci (Archivní 4). Zaměstnanci i badatelé NA tak od prosince 2009 získali plný přístup ke všem datům a dokumentům Manuscriptoria, jehož bezplatné zpřístupnění je možné kvůli finanční podpoře Ministerstva kultury ČR, což jistě napomůže k rozvoji studia těchto vzácných dokumentů.

¹¹ 30% nákladu hradí NA.

¹² Jde hlavně o písně na základě edice sbírky Franz Wilhelm Ditfurth: Die historisch-politischen Volkslieder der des dreissigjährigen Krieges. Heidelberg 1882; srv.<http://www.chaire.cz> .

¹³ <http://www.vd17.de> .

„Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé“ – pokračování digitalizace bohemik ohrožených degradací kyselého papíru z fondů knihovny Národního archivu

Knihovní fond primárních, sekundárních a terciárních dokumentů knihovny NA je rozsáhlý složitý fond¹⁴ více jak 30 dílčích, živých ale i historických uzavřených knihovních fondů. Jeho hlavní tři kmenové fondy¹⁵ a několik dalších dílčích fondů lze v souladu s terminologií informační vědy a knihovnictví nazvat „administrativními knihovnami“ – tj. „*knihovnamí jakéhokoli úřadu*“. Výraznými specifiky takových fondů je vedle oficiálně publikované dobové knižní produkce i velké množství úředních a tzv. oficiálních dokumentů¹⁶. Tento fakt se již ze samé podstaty činnosti archivů velmi výrazně odráží právě ve fondech archivních knihoven. Ve velké míře jde o unikátní dokumenty ve smyslu „*hojnosti dochování exemplářů*“, které však mají velkou vypovídací hodnotu historickou. Byl to proto právě „úřední a / nebo oficiální“ dokument, na který padla volba při výběru typu dokumentu vhodného pro digitalizaci v rámci národního projektu VISK 7 – Krameries.

Projekt digitalizace deníku Československá republika (Pražské noviny) byl zahájen v průběhu poslední etapy digitalizace „Sibiřských tisků“ v roce 2008 a v roce 2009 pokračoval již vlastní, první etapou.

Tímto „vládním“ deníkem, který vycházel v letech 1920–1938¹⁷ a který se i ve své hlavičce uváděným ročníkem CCXLI [241] – 259 po celou dobu svého

¹⁴ Výsledný rozsah fondu vykazovaný k 31. 12. 2009 (po odečtu počtu knihovních jednotek získaných „z vlastních zdrojů“ a po odečtu úbytků) činí hrubým odhadem 11.782,2 bm – 11,8 km, což představuje zhruba půl miliónu svazků.

¹⁵ Knihovna A – nejrozsáhlejší fond, v době svého vzniku a působení Knihovna Ústředního archivu ministerstva vnitra; Knihovna B – nejstarší fond, v době svého vzniku a působení Knihovna Archivu země České; Knihovna C – oborově a tematicky nejúžejší specializovaný fond, v době svého vzniku a působení odborná archivní (a úřední) knihovna Ústředního zemědělsko-lesnického archivu.

¹⁶ Oficiální dokument: slovníkové heslo. In: Ressler, Miroslav: Informační věda a knihovnictví: výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví. Výběr z hesel v databázi TDKIV. Praha. 2006, s. 161, „*dokument vydávaný orgány státní moci a správy či dalšími korporacemi při výkonu povinností uložených zákonem či obdobným zákonným aktem*“; Oficiální publikace, tamtéž: „*dokumenty vydané zákonodárnými, vládními a jinými administrativními orgány (od centrálních po krajské) a jejich institucemi s rozhodovací pravomocí; státní nebo národní bibliografie, národní příručky, sbírky zákonů a nařízení, rozhodnutí soudů a ostatní obdobné publikace, vydávané z příkazů a nákladem orgánů státní moci. Z hlediska bibliografického zpracování jakákoli publikace vydávaná nebo financovaná vládní agenturou, včetně mezinárodních vládních organizací.*“

¹⁷ Československá republika (Pražské noviny) / vydavatel a zodpovědný redaktor Josef St. Hevera. Roč. CCXLI (č. 1, ve čtvrtek 1. ledna 1920) – 259 (č. 301, v sobotu 31. prosince 1938). Praha: Státní tiskárna v Praze, 1920–1938. Přílohy: Nedělní čtení

vycházení hlásil k „Pražským novinám“¹⁸ se knihovna NA zapojila do procesu digitálního zpřístupnění jednoho z nejdéle vycházejícího titulu novin v dějinách české (československé) žurnalistiky. Zároveň naplňuje cíle knihovny NA v oblasti péče o dokumenty specifické pro fondy knihoven archivů ale i jiných úřadů – tj. v oblasti péče o dokumenty vládní, úřední a / nebo oficiální speciálně nebo všeobecně publikované. Projekt digitalizace „Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé“ v tomto ohledu plynule a úzce navázal na již uzavřený projekt „Sibiřské tisky“¹⁹.

Jde tedy o dlouhodobý projekt zmapování, evidence a bibliografického zpracování včetně bibliografických soupisů a v souvislosti s projektem VISK 7 i o projekt záchrany a zpřístupnění historických pramenů k rozsáhlé zákonodárné, politické a jiné činnosti státu a k významným společenským změnám v něm.

Deník „Československá republika (Pražské noviny)“ v době svého vycházení působil v roli „vládního“ deníku a řadil se k několika málo „nadstraničským“ deníkům²⁰. Snad právě proto, že šlo do jisté míry o „úřední“ tisk se dochoval ve fondech knihovny NA kompletní. Dnes již nezjistíme, do kterého z dílčích knihovnických fondů knihovny NA patřil a jakým způsobem byl do fondu získáván, zda na základě předplatného nebo zdarma jako dokument dokumentačního zabezpečení činnosti instituce.

Deník je strohým úředním dokumentem i svým vzhledem a obsahem. Zcela chybí jakékoliv ilustrace nebo fotografie. Velmi poskrovnu je reklamy, která je zveřejněna až na malé výjimky pouze na poslední straně listu (čísla) v jednom sloupku. Ustálený obsah²¹ i jeho uspořádání činí z deníku de facto denní „oficiální“ zpravodajství směřujících do sféry řízení a usměrňování života společnosti, se snahou uspokojit informační potřeby společnosti jako celku, souvisejících s vývojem základních vztahů uvnitř státu i mezi státy na mezinárodní úrovni. Jako takový představuje ve svém úhrnu cenný historický pramen pro studium

¹⁸ Přidělená ISSN souvisejícím titulům: ISSN1802-775X: Pražské nowiny (1825–1848); ISSN 1802-7768: Rozličnosti Pražských nowin (1826–1833); ISSN 1802-7776: Konstituční Pražské nowiny (1848); ISSN 1802-7781: Pražské nowiny (1848-1864); ISSN 1803-4837: Pražský denník (1866–1895); ISSN 1803-1845: Pražské noviny (1895–1919); ISSN 1803-4853: Československá republika (Pražské noviny) (1920–1932); ISSN 1803-4861: Pražské noviny (1932) – Československá republika (1932–1938).

¹⁹ Rovněž realizován v rámci projektu VISK 7 – v letech 2006-2008; i zde šlo vedle unikátnosti dokumentů o oficiální publicistiku zaštitěnou ve většině případů činností Československé národní rady.

²⁰ Lidové noviny, Tribuna, Národní osvobození, Československá republika (Pražské noviny) a německy vycházející Prager Presse.

²¹ Mimo jiné uveřejňuje vládní nařízení a „tisky“ Národního shromáždění a Senátu; pravidelné zpravodajství „Z ...“ (např. Československé republiky, Jugoslávie, Ruska, Polska...), Denní zprávy, Věda a umění, Národní hospodář, ... a dokonce již pravidelně na poslední straně rubrika Tělovýchova a sport, Šachy a také Povětrnostní zpravodajství Státního meteorologického ústavu v Praze.

„oficiálních“ interpretací dějinných událostí ať vnitřních nebo zahraničních, oficiálně-politických, masově-politických a administrativních sdělení a zpravodajství z období republiky Československé („1. republiky“ 1918–1938).

Podle stanovených zásad projektu VISK7 – Kramerius 2009 byl v první etapě (pokračování) projektu „Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé“ formou komplexní digitalizace (mikrofilm 2 generací + digitalizace dokumentů z matriční negativní kopie archivního mikrofilmu) digitalizován 1 titul: Československá republika (Pražské noviny), část: 1920 (duben-prosinec) – 1921 (leden-červen), tj. celkem 5 svazků (vázáno po čtvrtletích). Celkem bylo nasnímáno 1923 „hrubých“ polí / 1869 „čistých“ polí mikrofilmu, digitalizováno 3862 všech stran včetně stran s technickými, administrativními a bibliografickými metadaty, z toho celkem 3726 stran dokumentů. Seriálu bylo přiděleno ISSN již v roce 2008, kdy byl proveden pro potřeby přidělení ISSN podrobný a časově náročný bibliograficko-dokumentační a bibliograficko-lokační průzkum. Komplexní digitalizovaný dokument (část 1920 duben-prosinec, 1921 leden-červen) byl předán do Národní knihovny, kde byl zaveden do programu – databáze Kramerius. Mikrofilmy budou uloženy ve specializovaném depotu pro foto-fono-kino dokumenty Národního archivu.

V lednu 2010 podala knihovna NA žádost o poskytnutí grantu na pokračování digitalizace deníku „Československá republika (Pražské noviny)“. Vedle vlastní digitalizace dokumentů předložila knihovna NA rovněž žádost na poskytnutí dotace pro nákup zařízení (PC sestavu s 4 interními HDD „v zrcadle“ – s celkovou kapacitou 4 TB a řadičem disků) a pro získání prostředků na instalaci systému Kramerius. Tím máme na zřeteli vytvoření podmínek kvalitního zpřístupňování digitalizovaných dokumentů z fondů knihovny NA a již v roce 2011 získání některých významných digitalizovaných dokumentů formou replikačních smluv. Jako první bychom chtěli získat deníky Národní listy, Národní politiku, České slovo a Rudé právo. Pokud bude projekt roku 2010 přijat, dosáhneme velkého posunu v kvalitě poskytovaných služeb, budou naplněny cíle moderní ochrany originálních dokumentů nejvíce ohrožených degradací kyselého papíru, které uchováváme ve svých fondech. A v neposlední řadě bude dovršeno naplnění cílů národního projektu Kramerius.

Obrazová příloha k článku se nachází na konci kapitoly str. 319–320

Reprodukce v digitální knihovně
Manuscriptorium – Porovnání
titulních listů dvou různých
variant starých tisků Copia
Zweyer Mandaten...
z roku 1631 - sig. Knih.Vald.
A 75/75 (obr. 1) a Knih.Vald.
A75/76 (obr. 2).

Titulní strana 1. čísla deníku „Československá republika“ z roku 1920, jehož počátky se odvozují od jednoho z nejstarších českých deníků „Pražských novin“